

М. Аширов

ТАРИХИ-ӨЛКЕТАНУ МАҒЛҰМАТТАРЫ АРҚЫЛЫ ОҚУШЫЛАРДЫҢ ДҮНИЕТАНЫМЫН ДАМУ МОДЕЛІ

Франция ғалымдар Франсуа Мари-Жерар мен Ксавье Рожьенің [129] оқыту үдерісі кезінде тек оқылатын объектілердің ғана емес, сонымен қатар негізінде педагогикалық мақсат жүйесі мен оқыту қызметі нақтыланатын танымдық шығармашылық түрлері де есептелуі керек деген мәселесіне айрықша назар аудару керек. Себебі оқыту оқушылардың алған білімдерін өмірінде қолдана білуге үйретуі тиіс[1].

Біздің зерттеу жұмысымыздың міндеті сыныптан тыс жұмыстардың оқушылардың шығармашылық қабілеттерін жетілдіруге арналған жеке іс-әрекеттік формасын ұйымдастыру және оның педагогикалық шартын анықтауарқылы, жеке-тұлғалық бағдар негізінде өлкетану деректерін сыныптан тыс жұмыстарда қолдану арқылы оқушылардың дүниетанымын дамытудың тиімділігін арттыру болып табылады.

Алдымызға қойылған **негізгі педагогикалық принциптер** мынадай жағдайда іске асырылады:

- теория мен практиканың өзара қатынасының тиімділігінің анықталуы (оқытудың мазмұнын оңтайлы ету);

- репродуктивті және продуктивті әдістердің өзара тиімді қатынасы тұрғысында мұғалімнің қалауы бойынша, алғашқыда репродуктивті әдістер арқылы стандартта көрсетілген білім, білік және дағдыларды қалыптастырып, продуктивті әдіс арқылы олардың шығармашылық қабілеттерін жетілдіру (оқытудың саналылық және белсенділік, дамытушылық, жеке тұлғаға бағдарлануы, жүйелілік, ғылымиылық принциптері)

- Оқыту және оқу үдерісі зерттеу жұмысының мақсатына және тиімді әдістер арқылы анықталуы (оқытудың жеке тұлғаға бағдарлануы, ынтымақтастық принциптері);

- оқушылардың дүниетанымының даму деңгейлерін бағалау жүйесі жасалынса.

Өлкетану деректерін сыныптан тыс жұмыстарда қолдану арқылы оқушылардың дүниетанымын дамытуда оқушылардың туған жерін сыйлауға үйрету арқылы өскенде туған жеріне қызмет ететін азамат етіп даярлау мақсаты тұрады. Сондықтан теория мен практиканың өзара қатынасының біртұтастығы қажет. Осылай дидактиканың теория мен практиканың өзара байланысы принципін басшылыққа алу арқылы біз оқушылардың туған жерін құрметтеу сезімдерін тәрбиелей аламыз. Бұл оқытудың басты заңдылығы оқушының мектептібітіргеннен кейінгі қоғамға пайдалығын анықтайды.

Репродуктивті және продуктивті әдістердің өзара тиімді қатынасы тұрғысында біз оқушылардың дүниетанымын сатылай, деңгейлеп дамытуды мақсат тұтамыз. Әдіс дегеніміз – оқыту мақсаты мен міндеттеріне орай оқушылардың оқу, танымдық іс-

әрекеті саналы ұйымдастыратын және олардың дүниетанымын дамытуда мұғалім жүргізетін іс-әрекеттер жиынтығы. Әдіс – мұғалім мен оқушының сабақта ажырамас байланысы, тек әдіс арқылы мұғалім өзінің алдына қойған мақсаттарына жете алады. Біз репродуктивті және продуктивті әдістерді анықтауда С. П. Барановтың жіктемесін басшылыққа алдық:

1. Білімді игеру деректемесі бойынша:
 - Сөздік;
 - Көрнекілік;
 - Практикалық;
 - Өзіндік жұмыстар.
2. Мұғалім іс-әрекетінің формалары бойынша:
 - Білім беру әдістері;
 - Оқыту әдістері.
3. Ой қорытындысы бойынша:
 - Индуктивтік;
 - Дежуктивтік.
4. Танымдық белсенділігі мен ойлау іс-әрекетінің түрлері бойынша:
 - Репродуктивтік;
 - Түсіндірмелі;
 - Проблемалы-ізденімдік;
 - Шығармашылық болып, бөлінген

Біз ғалымның оқушылардың танымдық белсенділігі мен ойлау іс-әрекетінің түрлерін дамытуда репродуктивті және түсіндірмелі әдістерді репродуктивті әдіске жатқыздық. Себебі, бұл әдістерде оқушылар дайын білімді игереді. Сондықтан мұндай әдістер оқушылардың стандартта көрсетілген білік пен дағдыларды игеруде тиімді. Проблемалы –ізденімдік және шығармашылық әдістерді продуктивті әдістерге жатқыздық. Себебі, бұл әдістерде оқушылардың танымдық белсенділігі жоғары болады. Проблемалық әдіс – дамыта оқытудың негізгі әдістерінің бірі.

Оқушылардың дүниетанымдық шығармашылық қабілеттерін сатылай дамытуда В.П.Беспалько ұсынған оқушылардың мүмкіндік деңгейлері есепке алынды: Бірінші деңгейі – міндетті; Екінші деңгейі – алгоритмдік; Үшінші деңгейі – эвристикалық; Төртінші деңгейі – шығармашылық [2].

Жоғарыда көрсетілген мақсатты жүзеге асыру үшін деңгейлік тапсырмалар арқылы оқытуда тарихи өлкетану деректері арқылы оқушыларға теориялық материалды меңгертуді тірек етіп қолданылады.

Деңгейлік тапсырмалар арқылы оқытуда оқушылардың ойлау қабілеттерінің дамуына, белсенді ойлауына, білімді меңгеруге деген сенімділігіне, ал сенімнің саналы қоғамдық мақсатқа сай қызметке айналуына әсерін тигізеді, оқушының білім алуға деген сенімін күшейтеді, тапсырмаларды өз бетінше орындау кезінде жүзеге асады.

Деңгейлік тапсырмалар арқылы оқытуда оқушының өзіндік шығармашылық әрекеттерін жүзеге асыру үшін проблемалық оқыту әдісі тиімді. Себебі проблемалық жағдайды деңгейлік дамыта оқытуда пайдалану барысында оқушының білім алуға деген ынтасы, таным қызығушылығы оянып, белсенділігі, өздігінен ізденуі арттырылады. Проблемалық әдіс арқылы берілген сұрақтарға оқушылардың шешімді дұрыс табу қабілеттері артып, логикалық ойлауы жетіледі. Оқушылардың технологиялық дағдылары мен біліктерін дамытуда тапсырмалардың проблемалық сипатта, дамыта оқыту негізінде берілуінің маңызы зор. Бұл тұрғысында А.М. Матюшкин «Ойлау интеллект арқылы қандай да болмасын проблеманы шешуде дамиды» -, деп ой топшыласа [3], С.Л. Рубинштейн «Ойлау қашанда проблеманы шешуден, қарама-қайшылықтан, қиындықтан туындайды»-, деп ойлаудың проблеманы шешу барсында туындап, дамытындығын нақтылай түседі [4]

Біз енді тәжірибелік жұмыстарда жүргізілген сыныптан тыс жұмыстарын көрсетейік. Мысалы, 5-сыныпта **7- сабақ. Өлкедегі жер-су аттарының тарихы атты тақырыпта өтті. Мұнда** Оңтүстік Қазақстанда орналасқан елді-мекендердің, тау мен өзендердің, яғни жер-су аттарын, олардың шығу тарихын, мән-маңызын түсіндіру мақсаты тұрды. Осы мақсатты орныдау үшін оқушыларға арнайы мәтіндер дайындалды. Соның біреуі Түркістан қаласының бұрынғы атауы Ясы қаласының атауына байланысты болды.

Ясы тек Қожа Ахмет Ясауиды ғана емес, өзге де даналарды дүниеге келтірген. Олардың есімдерін атамас бұрын Ясы – Түркістан сөзіне тоқталалық. Себебі бұл сол осы даналардың тегіне жалғанып тұрған анықтауыш. Шынында осы Ясы деген сөз қайдан шыққан, қандай мағыналары бар? Түп төркіні неде? Ол туралы араб тілді рухани бұлақ көздері не дейді? Осы күнге дейін оның этимологиясын зерделегендер аз сияқты. “Ясы шаһары Имам ат-Табаридің (838-923) “Тарих ар-русул уа-л мулк” – “Пайғамбарлар мен патшалар тарихы”, Әл-Мұқаддасидің (946-1000) “Ахсан ат-тақасим фи мағрифат әл-ақалим” – “Климатты білудің тиімді жолдары”, Әл-Истахридідің (850-934) “Әл-Масалик уә-л мамалик” – “Жолдар мен мемлекеттер”, Әл-Бәкридің (?-1094) “Әл-Мұғжам ма әл-мұстағжам” – “Түсініксіздің тыныс белгілері туралы”, Ас-Самъанидің (1113-1167) “Әл-Ансаб” – “Насабнаме”, Яқұт әл-Хамауи ар-Румидің (1179-1229) “Мұғжам әл-буддан” – “Елдер жайлы (географиялық сөздік)”, Ибн Саид әл-Мағрибидің (1214-1286) “Китаб әл-жуғрафия” – “География жайлы кітап”, Ибн Фадл Алла Әл-Умаридің (1301-1349) “Әл-Масалик уа-л абсар фи мамалик әл-амсар” – “Мемлекеттердің ірі жолдарын сипаттау” атты еңбектерінде жай аталғаны болмаса, мән-мағынасы анық көрсетілмеген. Шаһардың неге бұлай аталатынына да түсінік берілмеген. Ортағасырлық тарихшы Ибн Тагриберди (1411-1465) “Ясы” сөзінің көне түркі тілінде “реттеу, тәртіпке келтіру” деген мағынаға саятындығын айтады. “Бұл сөз әсіресе Мысыр мен Шамды мәмлүктер билеген кезде

кең тарады, – дейді. Сөйтеді де ол кітабының басқа бір жерінде, “Яса көне моғол сөзі” дейді. Әйтсе де ғалым бұл моғол тілінің жеке-дара тіл немесе көне түркі тілдерінің бір диалектісі екендігін ашып көрсетпеген. Тағы бір рухани бұлақ көздерінде “Яса” қала емес, қыстақ деп көрсетілген. Мысалы үнділік белгілі тарихшы Абд әл-Хайй ибн Фахр ад-Дин әл-Хасани әл-Һинди (?-1922) “Нузнәт әл-хауатир уә бәһжәт әл-масамиғ уә-н науазир” – “Ойша серуен және құлақ пен көз сұлулығы” деген еңбегінде Аш-Шейх Маулана Абд Алла әл-Кашмири (?-1757) туралы әңгімелей отырып, оның бабасының атын Мұхаммед Фадл әл-Ясауи деп көрсетеді, яғни ол тегі жағынан ясылық деген сөз. Ол “Түркістан өңіріндегі Ясы қыстағынан еді” деп жазады. Ас-Суюти Түркістанға қоса Ясыны да атайды. Көптеген араб тілді кітаптар Ясы туралы айтқанда “бұл қасиетті қала – шығармашылығы исламның рухани мұрасын байытқан атақты адамдарды дүниеге әкелді” деп оған жақсы баға береді. Жоғарыда мұсылман Шығысы қаламгерлерінің пікірін келтірдік. Ал енді Ясы туралы отандық жазба деректер не дейді деген мәселеге келсек, еліміз энциклопедияларының бірінде: “Ясы – Түркістан қаласының ежелгі атауы. Қазақстандық археологтар ертедегі Ясының орны қазіргі Күлтөбеге сәйкес келетінін дәлелдеп отыр. VII-XII ғасырларда Түркістан Шауғар (сақ тілінде ол Қаратау деген мағынаны білдіреді) атанған. Бұл өңір Түрік қағанатына қарады. IX ғ. қарлұқтар мен оғыздардың қол астында болды. Бұл өңірге 809-819 жылдар аралығында Хорасан билеушісі әл-Мамун, X ғ. соңында саманилік билеуші Наср жаулаушылық жорық жасаған. XII ғ. I-ширегінде кидандар шабуылынан Шауғар құлағаннан кейін, Ясы өлкесінің орталығына айналды. Қожа Ахмет Ясауи осында келіп қоныс тепкен кезде атақ-даңққа бөленді. Ясы туралы алғашқы деректер мұсылман тарихшыларынан басқа XIII ғ. жарық көрген Киракос Гандзакенцидің “Армения тарихы” атты еңбегінде де кездеседі. Онда Ясы қаласы Асан деген атаумен берілген. Ясы атауы XIV ғ. бастап тарихи шығармалардың беттерінде жиі көріне бастайды. Ясы Шараф ад-Дин Әли Йазидің (XV ғ.) еңбегінде де ұшырасады. Бұл шаһар орта ғасырларда Орта Азия ғимараттары үрдісі бойынша дамыды: қамал, шаһристан, рабат қалыптасты. XV ғ. I-жартысында Шараф ад-Дин Әли Йазиди Ясыны “шағын елді мекен болды” деп көрсетсе, ал XVI ғ. Рузбихан Исфәһани “Михманнама-и Бұхара” – “Бұхара мейманының жазбаларында: “Ясы қаласы өрісі кең әрі құнарлы жер, Түркістан аймағының орталығы. Ясы қаласына тауарлар мен қымбат, бағалы заттар жеткізіледі де, сол жерде оларды сату басталады. Сондықтан ол көпестердің тең-тең жүктерін шешіп, саяхатшылар тобын әр елге аттандыратын орын болды”, – деп жазылған. Абд ал-Хайй әл-Хасани әл-Һинди аталмыш еңбегінде осы Ясы – Түркістаннан шыққан бірқатар ойшылдардың аттарын атайды. Олар Әбу-л Аббас Ахмед бин Мұхаммед әл-Ясауи, Аш-Шейх Шамс ад-Дин Ахмед бин Абд әл-Мумин ат-Түркімани әл-Банипати, Шейх Мырза Камил бин аш-Шейх Ахмед бин Малик Әл-Ясауи

Ташканди, Шейх Ахмед бин Мұстафа ибн әл-Муин әр-Рафиқи әл-Кашмири, Аш-Шейх Мұхаммед бин Мұстафа бин әл-Муин әр-Рафиқи әл-Кашмири, Шейх Тайиб бин Ахмед ар-Рафиқи, Аш-Шейх Маулана Абд Алла әл-Кашмири, Маулана Нұр әл-худа бин Абд Алла бин Мұхаммед Фадл әл-Ясауи, Абд әл-Уәли ат-Тархани әл-Кашмири, Мұфти Абд әл-Мумин әл-

Кашмири, Имам Забини Түркістани.[Түркістан. Халықаралық энциклопедиясы. Алматы, 2000, 590-бет]. (Ө. Дербісалин)

Тарихи деректі оқушыларға оқып болғаннан кейін оқушыларға бірнеше деңгейлік тапсырмалары ұсынылды,

1-денгей тапсырмалары

1. Ясы қаласы қай жерде орналасқанын картадан көрсет
2. Ясы қаласының кешегісі мен бүгінін салыстыру, әңгіме құрастыру, бейнелеу, ұқсастығын атау, дәлелдеу, өз пікірінді білдіру.

2-денгей тапсырмалары

1. Ясы қаласының Қазақстан тарихындағы орнын әңгімеле
2. Туған өлкеде тағы қандай көне қалалар бар.

3-денгей тапсырмалары

1. Ясы қаласы туралы қосымша мәліметтер арқылы әңгіме құрастыр.
2. Ясы қаласынан шыққан ғалымдардың қызметі мен өмірі жөнінде әңгіме құрастыр.

Деңгейлік тапсырмалар арқылы берілген сұрақтарға оқушылардың шешімді дұрыс табу қабілеттері артып, логикалық ойлауы жетіледі. Оқушылардың шығармашылық дағдылары мен біліктерін дамытуда тапсырмалардың деңгейлік сипатта, дамыта оқыту негізінде берілуінің маңызы зор. Проблемалық жағдай тудыратын деңгейлік тапсырмаларды орындау нәтижесінде оқушылардың белсенділігі мен өзіндік шығармашылық іс-әрекеті артады, білімнің тереңдеуіне игі әсерін тигізеді. Мұнда мұғалімнің түсіндірушілік міндеті шектеліп, оқу проблемаларын шешу жолы мен оқушылардың қиындығы жоғары тапсырмаларды өздігінен орындауға байланысты іс-әрекетінің аясы кеңейеді, білім бір ғана зердемен

емес, өзіндік ойлауымен жүзеге асады. Сөйтіп, мұғалім, біріншіден, өздігінен оқып үйрену үшін шама жетпейтін неғұрлым күрделі тапсырмаларды орындаудың жаңа жолын тапса; екіншіден, өзінің түсіндіруге жіберетін уақытын азайтады; үшіншіден, оқушылардың шамасына сай келетін, бірақ қиындығы жоғары тапсырмаларды орындау жолын үйретеді.

1. Франсуа Мари-Жерар, Ксавье Рожье. Разработка и анализ школьных учебников. – Будапешт, 1998. – 327 стр.
2. Беспалько В.П. Слагаемое педагогической технологии. – М.: Педагогика, 1989. – 451 с.
3. Матюшкин А.М. Проблемные ситуации в мышление и обучении. –М.: Педагогика, 1972. -208 с.
4. Рубинштейн С.Л. Основы психологии М.: 1946, 534 стр

К. К. Джумагулова

НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ ОРГАНИЗАЦИИ ОБУЧЕНИЯ НАУЧНОМУ СТИЛЮ РЕЧИ В ВУЗЕ

Обучение научному стилю речи студентов как языковых, так и неязыковых вузов – один из актуальных вопросов методики и практики преподавания русского языка как иностранного.

Изучение коммуникативных потребностей студентов неязыковых специальностей позволяет определить цели обучения при формировании у студентов коммуникативной компетенции, а также отобрать необходимый для этого языковой материал. За срок обучения в вузе студент должен усвоить огромное количество информации, поэтому не случайно в настоящее время особое внимание уделяется интенсификации обучения русскому языку.

Интенсификация и рациональная организация учебного процесса, повышение его эффективности – один из главных вопросов современной методики обучения русскому языку как иностранному.

При таком подходе необходимо конкретизировать отбор и виды презентации учебного материала, максимально учитывая при этом цели обучения и будущую профессиональную деятельность студентов. Это даёт возможность строить обучение языку с учётом функционально-стилевой дифференциации курса русского языка.

В данной статье рассматриваются некоторые общие вопросы, касающиеся организации обучения

научному стилю речи с учетом реальных потребностей студентов.

Научный стиль – это весьма широкое понятие, которому «присущ ряд общих условий функционирования и языковых особенностей: обдумывание высказывания, монологический его характер, строгий отбор языковых средств, тяготение к нормированной речи». (8, с.27)

Научный стиль характеризуется логической последовательностью изложения, упорядоченной системой связей между частями высказывания, стремлением авторов к точности, однозначности, сжатости выражения при сохранении насыщенности содержания. (1; 2)

В основе обучения научному функциональному стилю лежит текст. Текст с его коммуникативной направленностью стал предметом изучения и объектом языковой работы при обучении второму языку, он превратился в основную единицу обучения и, следовательно, в средство реализации целевых установок вузовского этапа обучения языку в неязыковом вузе.

Как правило, текст, в особенности научный, читается и воспринимается творчески, практически, т.е. с ответной реакцией, которую, в свою очередь, стремится учесть автор при написании своего труда.

Стиль научных работ определяется, в конечном счете, их содержанием и целями научного сообщения – по возможности точно и полно объяснить факты окружающей действительности, показать причинно-следственные связи между явлениями и т.д.

Обращение к научному тексту при обучении второму языку в неязыковом вузе оправдано как лингвистическими, так и экстралингвистическими мотивами.

Кроме того, необходимость его изучения диктуется самой деятельностью, теми речевыми ситуациями, в которые попадает студент –будущий специалист – при овладении своей специальностью в период учёбы и в своей профессиональной деятельности.

Обучение научному стилю речи необходимо строить на учёте специфики этого стиля речи. Именно этим отличается обучение научному стилю речи от обучения другим стилям. Знания о характерных чертах научного стиля призваны служить руководством для правильной организации методической системы работы над текстом по специальности в вузе.

Любой стиль, в том числе и научный, следует понимать как использование языка в особой функции, как совокупность ресурсов общелитературного языка, получающих определенное функциональное назначение.

Язык научной литературы как разновидность общенародного языка, несомненно, использует общие грамматические нормы языка, характеризуется признаками, часть из которых своеобразно, по-своему повторяется в других стилях, но выделяется только ему присущим сочетанием этих норм и

признаков. Он «использует» общие грамматические нормы языка, но имеет отличие в отборе грамматических оборотов, в их частотности». (7, с.46)

Научному стилю присущи следующие различительные признаки: 1) обобщенно-отвлеченный характер высказывания; 2) объективность; 3) максимальная точность; 4) убедительная доказательность выводов. Отвлеченность и обобщенность научной речи проявляются в особенностях функционирования разнообразных морфологических средств. В научном стиле шире, чем в других стилях, используются причастия, заменяющие глагол, личные местоимения III лица, отглагольные существительные, глагольные формы настоящего времени. Также широко используются в научных работах имена прилагательные, уточняющие содержание понятия указанием на различные его признаки и тем самым выполняющие терминологическую функцию.

Синтаксис научного стиля является особенно сложным. Из синтаксических особенностей научного стиля следует отметить тенденцию к сложным построениям. Такие структуры представляют собой удобную форму выражения сложной системы научных понятий, установления взаимоотношений между ними, таких, как понятия родовые и видовые, причина и следствие, доказательство и выводы. Для этой цели часто строятся предложения с однородными членами и обобщающим словом: более широкое, родовое понятие раскрывается при помощи перечисления более узких, видовых понятий.

В сложных предложениях, используемых в научных текстах, часто встречаются составные подчинительные союзы, характерные для научного стиля изложения. Например: *ввиду того что, несмотря на то что, в то время как, в связи с тем что, таким образом, благодаря тому что, вследствие того что, следует заметить, что, тогда как* и др.

Характерной чертой стиля научных работ является их насыщенность терминами. «Специфика терминов, - отмечает М.И.Фомина, - заключается в строгой регулярности их семантики, форм, словообразовательных моделей. Каждый термин имеет смысл только в определенном образе организованной терминологической системе...» (10, с.209)

В научной речи употребляются термины двух видов: общеупотребительные и узкоспециальные.

Терминологические обозначения в научной речи образуются путем аббревиации, сложения слова и слога, сложения двух слов и т.д.

При обучении научному стилю речи в вузе на первый план выдвигается содержание и цель аспекта «язык специальности». В связи с этим вопрос о соотношении понятий «научный стиль речи» и «язык специальности» приобретает особую важность. Это означает, что без чёткого определения цели и содержания аспекта «язык специальности» немыслима правильная организация работы по обучению научному стилю речи.

Научный стиль речи и язык специальности – явления системно родственные, но вовсе не однопорядковые.